Основами законодавства України про охорону здоров’я, зокрема, Законами України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004-XII (із змінами та доповненнями) та «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06 квітня 2000 року № 1645-III (із змінами та доповненнями) встановлено, що з метою охорони здоров’я населення організуються профілактичні медичні огляди ряду категорій громадян, професійна чи інша діяльність яких пов’язана з обслуговуванням населення та може спричинити поширення інфекційних захворювань, виникнення харчових отруєнь, а також працівників, зайнятих на важких роботах та на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, військовослужбовців. Серед них — працівники дошкільних та навчально-виховних закладів.

Одночасно передбачено, що піклування про власне здоров’я та здоров’я своїх дітей, а також проходження у передбачених законодавством випадках профілактичних медичних оглядів, здійснення щеплень тощо, відноситься до обов’язків громадян України.

Статтею 169 Кодексу законів про працю України (КЗпП України), статтею 17 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII (із змінами та доповненнями), рядом постанов Кабінету Міністрів України та наказів Міністерства охорони здоров’я України передбачено обов’язок роботодавця за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу) та періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, професійна чи інша діяльність яких пов’язана з обслуговуванням населення та може спричинити поширення інфекційних захворювань, працівників, зайнятих на важких роботах та на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, а також щорічних обов’язкових медичних оглядів осіб віком до 21 року.

Згідно з зазначеним вище, періодичні медичні огляди поділяються на:

- попередні (при прийнятті на роботу);

- періодичні (протягом трудової діяльності);

- щорічні обов'язкові (для осіб до 21 року).

Крім того, на вимогу головного державного санітарного лікаря, а також на прохання працівника, якщо він пов'язує погіршення стану свого здоров'я з умовами праці, можуть проводитися позачергові медичні огляди зазначених вище категорій осіб.

Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядок проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2001 року № 559 «Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок».

При цьому абзацом другим пункту 2 Порядку проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів та видачі особистих медичних книжок визначено, що витрати закладів та установ охорони здоров'я, пов'язані з проведенням обов'язкових медичних оглядів працівників бюджетних установ та організацій, покриваються за рахунок коштів, передбачених кошторисом на утримання відповідного закладу та установи охорони здоров'я.

Вартість бланків особистих медичних книжок відшкодовується за власні кошти працівників. Можливе самостійне (за власні кошти) придбання зазначених бланків в організаціях, уповноважених реалізовувати бланки суворої звітності.

Варто зазначити, що пунктом 8.3.9. Галузевої угоди між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та ЦК Профспілки працівників освіти і науки України на 2011-2015 роки рекомендовано керівникам закладів та установ освіти забезпечувати на умовах колективних договорів здійснення компенсацій працівникам вартості бланків особистих медичних книжок та витратних матеріалів для проведення лабораторних досліджень.

Правила проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів, Перелік необхідних обстежень лікарів-спеціалістів, видів клінічних, лабораторних та інших досліджень, що необхідні для проведення обов'язкових медичних оглядів, та періодичність їх проведення, а також Перелік протипоказань для роботи за професіями, визначеними в Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 липня 2002 року № 280 «Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення та може призвести до поширення інфекційних хвороб».

Законодавством визначено, що керівники підприємств, установ та організацій несуть відповідальність за своєчасність проходження працівниками обов'язкових медичних оглядів та за шкідливі наслідки для здоров'я населення, спричинені допуском до роботи осіб, які не пройшли обов'язкових медичних оглядів.

У разі приймання на роботу або допуску до роботи працівників, які не пройшли профілактичних медичних оглядів, а також порушення термінів їх проходження роботодавець несе відповідальність згідно із чинним законодавством України.

Особиста медична книжка видається працівникові тільки для проходження медичного огляду, після чого вона повертається роботодавцю, який забезпечує її зберігання. В окремих випадках, коли зберігання особистої медичної книжки у роботодавця є недоцільним або неможливим, допускається її зберігання у працівника.

У разі звільнення працівника особиста медична книжка видається йому під розпис разом з трудовою книжкою.

Статтею 123 КЗпП України передбачено, що за час перебування у медичному закладі на обстеженні за працівниками, зобов'язаними проходити таке обстеження, зберігається середній заробіток за місцем роботи.

Відповідно до статті 46 КЗпП України, статті 17 Закону України «Про охорону праці» роботодавець зобов'язаний відсторонити працівника, який ухиляється від проходження

обов'язкового медичного огляду, від роботи без збереження заробітної плати. Крім того працівника може бути у встановленому законом порядку притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Обов'язкові для виконання правила проведення медичних оглядів, конкретні функції причетних до оглядів посадових осіб встановлено Порядком, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 травня 2007 року № 246 «Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій».

Згідно з пунктом 2.5 зазначеного Порядку роботодавець за рахунок власних коштів забезпечує організацію проведення медичних оглядів, витрати на поглиблене медичне обстеження працівника з підозрою на професійні та виробниче зумовлені захворювання та їх медичну реабілітацію, диспансеризацію працівників груп ризику розвитку професійних захворювань.

Заслуговують на увагу нормативно-правові акти, що стосуються проведення обов'язкових психіатричних медичних оглядів. Так, на виконання статті 9 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III (із змінами та доповненнями) Кабінетом Міністрів України 27 вересня 2000 року за № 1465 прийнято постанову «Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів та Переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих».

Згідно з пунктом 2 зазначеного Порядку обов'язковий попередній психіатричний огляд проводиться перед початком діяльності, а обов'язковий періодичний — у процесі діяльності.

Періодичність проведення психіатричних оглядів визначається затвердженим постановою Переліком медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих. Пунктом 18 зазначеного вище Переліку передбачено проходження психіатричних медичних оглядів працівниками навчальних закладів, дитячих дошкільних навчальних закладів, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, інтернатів при школах один раз на п'ять років.

Відповідно до пункту 6 Інструкції про проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 2002 року № 12, обов'язкові попередні та періодичні психіатричні огляди провадяться на госпрозрахункових засадах за рахунок коштів замовників.

Згідно зі статтею 22 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09 квітня 1999 року № 586-XIV (із змінами та доповненнями) та статтею 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (із змінами та доповненнями) реалізація державної політики у галузі освіти, матеріально-фінансове забезпечення питань, пов'язаних із проведенням обов'язкових медичних оглядів працівників закладів та установ освіти, віднесено до компетенції місцевих органів влади.